

Ömer Demirbağ*

Yunus Emre'den Şeyh Galib'e Kültürel Süreklilik

Yunus Emre'den Şeyh Galib'e kültürel süreklilik nasıl devam etti? Klasik şiirimizin tarihi seyrini izlerken Yunus Emre'den biraz öncesini ve Şeyh Galib'den de biraz sonrasını göreceğiz bir bakışa ihtiyaç var. 13. yüzyıldan Tanzimat'a ve oradan da günümüze doğru kültürel süreklilik... Türlü duraklara, geçitlere uğrayarak bazen harika bir süzülüşle bazen de düşe kalka günümüze doğru ilerleyen kültürel çizgiyi hayal etmekteyiz. Bu hat üzerinde Yunus Emre'yi 13-14. yüzyılda; Şeyh Galib'i ise 18. yüzyılda buluyoruz. Şunu söylemek mümkün ki Yunus Emre'de bir pınarın öz kaynağındaki kadar berrak ve duru olan şiirimiz, yüzyıllar içinde pek çok tatlandırıcıyla, özel katkılarla zenginleşmiş olarak eşsiz bir iksir kıvamında Şeyh Galib'e ulaşmıştır. Şeyh Galib de beş yüzyıllık edebi birikimden son kertesine kadar faydalanmayı ihmal etmemiştir diyebiliriz.

Osmanlı Dönemi'nde Türkçenin Başyapıtları

Divan edebiyatının bir tanımı da şöyle: Emeviler ve Abbasilerden sonra üçüncü büyük İslam uygarlığı olan Osmanlı medeniyetinin şiir ve nesirdeki yansımasıdır divan edebiyatı. Altı asrı aşkın bir sürede hükümler olmuş Osmanlıdan ve onun dünyasından söz ediyoruz. Şimdi, altı yüz küsur senelik bir zaman diliminde kaleme alınmış sayısız eser içinde birkaçını başyapıt olarak takdim etmek ne kadar isabetli olur? O altı yüzyıllık devre, şaheserler bakımından öylesine bereketlidir ki hangi birini saymalı? Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât"ını mı (Mevlî) desem? Fuzûlî'nin "Leylî vü Mecnûn"unu mu, Nâbî'nin "Hayrâbâd"ını mı, Şeyh Galib'in "Hüsün ü Aşk"ını mı söylesem? Veya yüzyıllar içinde kaleme alınmış şuarâ tezkireleri'nin tamamını tek kitap olarak mı takdim etsem? Ya da Kâtip

*Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Çelebi'nin "Keşfü'z-Zünûn"unu mu, Evliyâ Çelebi'nin "Seyahatnâme"sini mi ansam? Bunlar ilk anda aklıma gelenler. Gerisini tahminlere bırakıyorum.

Divan Edebiyatı Türkçenin Gelişimine Nasıl Katkıda Bulundu?

Bu konudaki bitmez tükenmez tartışmaları bir çırpıda kulak ardı ederek şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki divan edebiyatıyla Türkçe, "Yüksek Türkçe" irtifasına ulaşmıştır. Prof. Dr. Birol Emil Bey Hocamızın doksanlarda Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta duyduğum şu tespit beni ürpertmişti: Günümüz Türkçesinde karşılığı olmadığı için ya uydurma kelimelerle ya da Latincesiyle telaffuz edilen pek çok tıbbi ve felsefi kavramın karşılığını 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde bulmak mümkündür.

Selçuklu'dan Osmanlı'ya Türkçe'nin Evrilişi

Selçukludan Osmanlıya ve 18. yüzyıl sonlarına kadar Türkçenin görüntüsünü şöyle bir teşbihle izaha çalışayım: Söz konusu devreler içinde Türkçe, en nadide yemişlerin içine düştüğü, gerili bir çarşaf. Başta Arap, Fars dilleri olmak üzere, Doğu lisanlarına ait nice kelimeler bu çarşafa dökülüyor ve zamanla Türkçeleşiyor. Böylelikle Türkçemiz de rengârenk bir zenginliğe ulaşarak az önce "Yüksek Türkçe" dediğim seviyeyi buluyor. Fakat 18. yüzyıldan sonra Arapça, Farsçanın katmerleşmesine ek olarak Latin kökenli kelimelerin de istilasıyla o kıvam elden kaçırılıyor ve türlü katkı maddeleriyle asırlar içinde eşsiz bir iksir durumuna gelmiş lisanımız, bu kez zamanla ağırlaşmış, kalınlaşmış bir bula maç görüntüsü vermeye başlıyor. Buna tepki olarak gelen sadeleştirme hamleleriyle de güzelim Türkçe, en ölümcül darbeyi almış oluyor ve günümüzdeki üç yüz kelimeye inmiş konuşma diliyle güdük, bodur bir lisana dönüşüyor.

Divan Edebiyatımız Toplumun Sanat Zevkine Hitap Etmektedir

Divan edebiyatında kullanılan söz sanatları ve üslup itibarıyla "anlaşılmaz, ağır ve ağıdalı" olduğu eleştirisi sıkça yapılıyor. Bu, gerçekten de bir eleştiri mi yoksa divan edebiyatını gözden kaçırma çabası mı çok belli değil. Bilinen kuraldır ki her estetikte biraz karmaşıklık ve yapaylık; her sadelikte de biraz kabalık ve sığlık kaçınılmaz. Saz/âşık edebiyatımız nasıl toplumun doğal romantizmine hitap etmekteyse, divan edebiyatımız da toplumun sanat zevkine hitap etmektedir. Topluma hitap etmeyen bir edebiyat, altı yüzyıl boyu kesintisiz devam edebilir mi? Sayısız sanatkâr ve eser bolluğuna yol verebilir mi? Asırların biriktirdiği söz hünerleri, elbette kolayca kavranılır olmaktan uzak bir zenginlik ve renklilik belirtecektir. Bu bir eleştiri gerekçesi mi, yoksa takdir vesilesi mi olmalı? Mehteran takımındaki musiki enstrümanlarının çokluğunu bahane ederek o ihtişama kulak tıkamak ne kadar tutarsız bir tavır ise divan şiirimizdeki sanat ve hüner bolluğunu eleştirmeye kalkışmak da o denli bilinçsiz bir yaklaşımdır. Hem ağır ve ağıdalı olmayacak hem de muhteşem olacak, bu mümkün mü? Yani Süleymaniye'nin o derinlikli, o çok boyutlu mimarisi olmayacak ama o yapı Süleymaniye olacak, olacak şey mi?

Divan Edebiyatı Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar

Divan edebiyatı hakkında doğru bilinen yanlışlar o kadar çok ki hangi birini dile getirsem? Neresinden tutsam ve neresini düzeltsem? Bilhassa liselerde öğrencilere adeta, "Tanımayın! Anlamayın! Yok bilin! Unutun!" dercesine tekrarlanan geleneksel kötüler var ya işte onlar, tümüyle şu "doğru bilinen yanlışlar"ın ta kendisidir. Efendim, halktan kopuktur, zümre edebiyatıdır, saray edebiyatıdır, şudur, budur!.. Bilimsellikten uzaktan yakından ilgisi olmayan bu tür

“eğitsel hurafeler”den ötürü klasik edebiyatımız, dışarıda hayranlıkla karşılanırken öz vatanında kendisine dudak bükülen ve ihtişamından ürküntü duyulan tuhaf bir heyula durumundadır. Ur-falı Nâbî, Erzurumlu Nefî, Yozgatlı Fennî, Vanlı Dürrî, Harputlu Hayrî ve daha niceleri, halkın içinden çıkmadılar da Mars’tan mı geldiler? Fuzulî, şu ömrünce Kербela civarından dışarı çıkmayan Fuzulî, bırakın İstanbul’u, Anadolu’yu bile görmemiştir, ne sarayı? O kadar itilip kakılan divan edebiyatı, bir kabile edebiyatı değil, devasa İslam medeniyetinin kelimelerindeki mesajdır aslında. Tabiidir ki Doğu dillerine ait pek çok kelimeyi de bünyesinde barındıracaktır. Bu durum, cümle yapısı bozulmadıkça, Türkçe için zenginlik ve revnak demektir. Nitekim 15. yüzyılda Ali Şir Nevâî tarafından kaleme alınan Muhakemetü'l-Lügateyn adlı eserle o zamanki Türkçenin üstünlüğü ve zenginliği bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Türkçenin “ağırlaşması” 15. yüzyılda değil, 17., 18. yüzyıllardan sonradır.

Divan Şiiri Sosyal Medya Diline İndirgenmeye Müsait Bir Yapıda mı?

Gençliğimdeki sosyal medya, lavabo kapılarının arkası, oturduğumuz sıraların köşeleri, bahçedeki bankların yazılabilir yerleri ve sınıf duvarlarıydı. Şimdiki sos-

yal medyanın atası onlardır, diyebilirim. Hatta birkaç yıl önce bizim Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin servis durağındaki banklardan birine özenle kazınmış olarak Fuzulî'nin şu mısralarını görmüştüm:

*Mende Mecnun'dan füzun âşıklık istî'dâdı var
Âşık-ı sadık menem Mecnun'un ancak adı var*

Bizim edebiyat öğrencilerinden biri yazmış olmalı. O beyti bankta görünce kendi kendime: İşte, dedim, divan şiiri sosyal medyaya adım atmış bulunuyor! Sosyal medya, penguenler sürüsünün aynı andaki çığlıklarını andırırçasına bin bir sesin uğuldadığı yer. Elbette divan şiiri de orada kendine yer bulacaktır ve toplumdaki damak zevki uygun kıvama gelince inanın o yer öylesine genişleyecek ki günümüz divan şairlerinin orada bülbül gibi şakıdığını göreceksiniz. Divan şiirinin sevdirmesi meselesine gelince geleneksel içi boş kötülerden vazgeçip gençleri doğrudan divan şiiriyle karşı karşıya getirebilirsek bayırlar! Edebiyat hocası, derslerde kendini aradan çekip de gençleri Yunus ile Fuzulî ile Şeyh Galib ile baş başa bırakabilirse bunu başarabilirse, gençlerimiz güzelliği, aşkı, manayı, ahengi, derinliği sevmeye dünden hazırdir.

Bir Kelime Bizim Dilimizde Erimişse O Kelime Türkçedir

Kökene hangi lisan olursa olsun bir kelime bizim dilimizde erimişse o kelime Türkçedir. “Pür hassa”nın zamanla pırasa oluşu ve “mi'de nüvâz”ın da zamanla “maydanoz”a dönüşümü gibi. Bu mantıkla bakıldığında bütün divan şiirimizde dilin kapallılığında ve Arapça, Farsça yoğunluğundan söz etmek biraz abartılı bir iddia. Söz konusu olumsuzluk bazı dönemler için konuşulabilir. Ama altı asrı aşkın bir geçmişle ve kıtalara yayılmış azametiyle bütün klasik şiirimizi böyle eften püften itirazlarla mahkûm etmek

çok bilimsel bir yaklaşım değil. Ayrıca, şiirin mutlaka açık ve anlaşılır olması gibi bir mecburiyet yok. Olsaydı 23 Nisan şiirlerinde kalır, bir adım ilerleyemezdik. Bazen kapalı ve anlaşılmaz oluşu şiirin ta kendisidir. Necip Fazıl merhumun Çile (Senfoni) şiiri günümüz Türkçesiyledir ama ne kadarı tam olarak anlaşılabilir-mektedir?

Edebî Geleneğimiz 13., 14. Yüzyıllardaki Edebî Birikimi ve Dil Unsurlarını Günümüze Nasıl Taşdı?

13. ve 14. asırlar, divan edebiyatımızın ilk iki yüzyıldır, henüz taklit ve tesir evreleridir ve o dönemlerde çok zengin bir edebî birikimden söz etmek güçtür. Devasa birikim ve özgünlük, 16. yüzyıl ve sonrasında. Söz konusu birikim ve kültür hamulesi, günümüze geliş esnasında türlü saiklerle pek çok kez sekteye uğramış, hatta zaman zaman saldırılara bile maruz kalmıştır. Düşünün, kendi edebiyatının okullarda seçmeli ders olduğu tek ülke biziz. Bu sebeple toplumumuz, mübarek gecelerde dinlediği mevlid-i şerifin aslında bir divan şiiri dinletisi olduğundan habersizdir. Ekranlara ve salonlara sığmayan meraklı kitlesiyle sanat musikimizin aslında divan şiirinin nağmeyle buluşmuş hâli olduğunu kaç kişi bilir? O kültür ve birikim, günümüze gelebilmiştir ama yaralı, bereli olarak ve biz farkında olmayarak. Yüzyılların bize sunduğu miras, bizden çok, yabancılarda takdir görmektedir. Sultanahmet'i hayranlıkla seyreden, durmadan görüntü üstüne görüntü alan turistlerin az gerisinde, kibrit çöpleriyle yaptığı cami maketini satmaya uğraşan bizim insanımıza dair karikatür, tam da bu hâlimizi anlatır niteliktedir.

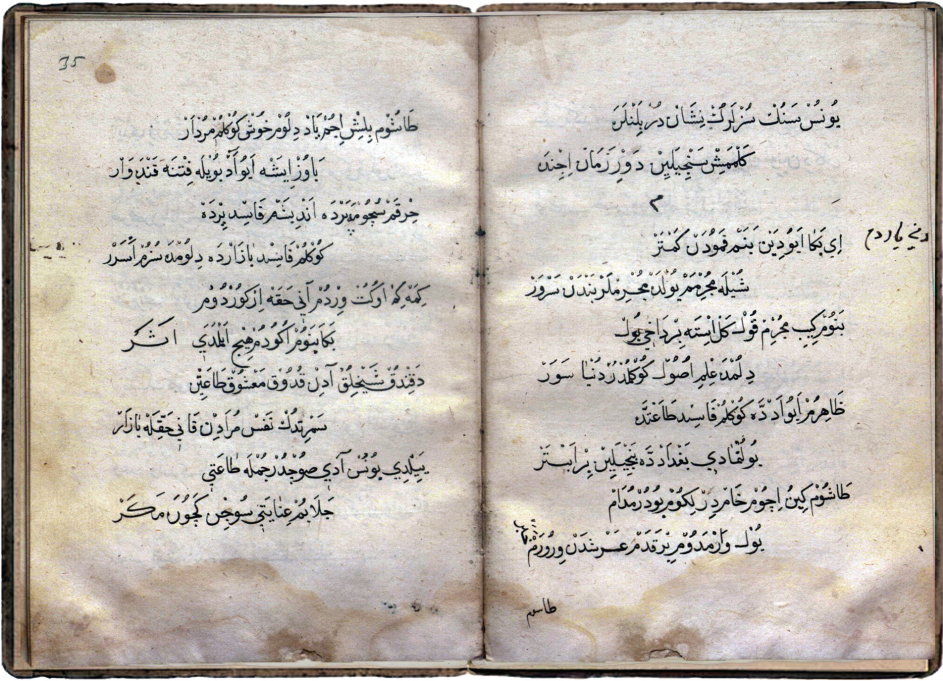
Kendine Ait Her Şeyi Hor Görüş, Zamanla Reddedişe Kadar Varmıştır!

Bir yönüyle Doğu'nun Batı karşısında pes edişinin ilanı demek olan Tanzimat Fermanı'yla Batı karşısında kamaşma

Şeyh Galip

ve kendine ait her şeyi hor görme evresine girmiş olduk. Sönen ve eriyen bütün uygarlıklarda olduğu gibi bizde de kendi toplumuna ait her şeye burun kıvrıcı dünya görüşlerinin sökün ettiği bu dönemler, doğası gereği, zamanın sanat, fikir ve kalem erbabını şiddetle etkilemiştir. Kendine ait her şeyi hor görüş, zamanla reddedişe kadar varmış ve aydınlar arasında bir moda olarak benimsenmiştir. O denli bir taassup gelişmiştir ki radyoda sanat musikimiz bile yasaklanmış, okullarda divan edebiyatının müfredattan çıkarılması gerektiği hararetle savunulmuştur. Düşünün, Orhan Veli, aruzla yazdığı şarkı tarzındaki manzumeleri saklamak zorunda kalmış ve Yahya Kemal, aslında tam da divan formatında olan eserine divan bile diyememiş, kitabını "Eski Şiirin Rüzgârıyla" şeklinde adlandırmıştır. Böylesi bir iklimde Abdülbaki Gölpınarlı'dan farklı bir çıkış beklemek çok da mümkün değildir. Klasik şiirimizi bütünüyle reddetmek yerine, ona taze kan sayılabilecek ve onun güncellenmesine yol verecek bir edebi hamle gerçekleşebilseydi bugünün edebiyatçısı, kendi kültürel birikiminin ihtişamı karşısında ne diyeceğini bilemez hâle düşmeyecekti.

Divan Edebiyatındaki Sembollerin Arkasında Yatan Anlamlar

Divan edebiyatı, zaten baştanbaşa bir çağrışımlar edebiyatıdır. İlk dönemlerinden beri divan şiirini en uç noktalarına kadar emzirmiş olan tasavvuf ve medresenin yanı sıra Hint sırrılığından Fars hazırlığına, Yunan mitolojisinden Arap hikmetçiliğine kadar nice âlemlerden tutulan projektörleri divan şiirinde görmek mümkün. Hele tasavvuf! En ilgisiz divan şairleri bile mısralarına derinlik ve sır katabilmek için hemen o rengârenk kâinattan bir şeyler aşırıvermeyi mutad hâle getirmiştir. Böyle olunca aynı şiirde hem ilâhî hem beşerî olana vurgu yapabilmeyen söyleyiş kıvraklığı, asırlar içinde had tanımaz noktalara kadar varmıştır. Çünkü şiirde çok boyutluluk, türlü anlam katmanları, çağrışım zenginliği ve her meşrepteki okuyucuya aynı anda hitap edebilme maharetinin sergilenmesi gibi özellikler, ulvi olanla maddi olanın birbiri içinde verilmesini gerekli kılmaktadır. Genellikle birkaç lisana hâkim bir entelektüel olan divan şairi, olanca birikimini bu "az sözle çok şey anlatma" vadisinde

kullanır ve sevgilinin elif harfini andıran incecik belini överek başladığı mısradan çoğu kez vahdetivücutla çıkar. Lalenin Allahuteala'ya, gülün son peygambere, sümbülün bekleyiş ve hasrete, bülbülün âşık ve sufi rolündeki şaire işaret ettiğini kavrayabilmek için ise asgari seviyede divan şiiri kültürüne vakıf olmak şart. Bu da divan şiirini yalnızca bir ders ve sınav materyali olmaktan çıkarıp bütün topluma takdim etmekle mümkün. Vaktiyle kaleme aldığım bir gazelimde bu konuştuklarımızın özünü tema olarak işlemiştim. Onu takdim ederek bitireyim:

GAZEL

Gelin ey ehl-i şiir biz de gazel söyleyelim
 Ve de Bâkî ve Fuzûlîce güzel söyleyelim
 Yazalım ta ki yeşersin yeniden has şiir
 Onu biz söylemesek söylemez el söyleyelim
 Bütün ilhamımız İslam bunu ilan edelim
 Hele İslam ki ebeddir ve ezel söyleyelim
 Güzelim Türkçenin uydurmaca bükmüş
 belini

A dilim sen dahi doğrul ve düzel söyleyelim
 Arab'ın nazmı kasîd hem Acemî'nin mesnevidir
 Gelin ey ehl-i şiir biz de gazel söyleyelim

